

Семенець О. С.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

СПЕЦИФІКА ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ МІФОЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ В РОМАНІ ЛОРАНА ГОДЕ «ВОРОТА ПЕКЛА»

Стаття присвячена аналізу роману сучасного французького письменника, поета, драматурга, володаря двох Гонкурівських премій Лорана Годе (1972 р.н.) «Ворота пекла» (2008 р.) з точки зору текстової актуалізації в ньому міфологічного тексту в аспекті реалізації діалогу культурних епох античності і сучасності. Зміщення уваги при літературознавчому аналізі з автора на читача стало прикметою літературознавства починаючи з 70-х років ХХ століття. Наукові теорії Г. Яусса, В. Ізера, С. Фіша, У. Еко, І. Сіттона та інших дають багатий інструментарій для дослідження як новітніх, так і класичних художніх творів під новою оптикою.

Використовуючи цю перспективну літературознавчу оптику аналізу триптиха автор-текст-читач, ми концентруємося на особі письменника як читача античних текстів, що дозволяє проаналізувати характер комунікативного акту між античністю і сьогоденням у читачькій свідомості Лорана Годе та актуалізувати ті проблеми сучасного світу, що піднімаються за допомогою звернення до міфологічного матеріалу. У цьому акті комунікації адресантом повідомлення стає античність, яка, використовуючи певні первинні коди, лише частково відкритим горизонт читачького сподівання, самим повідомленням – тексти античних міфів в літературній інтерпретації античних авторів, а адресатом повідомлення – Лоран Годе-читач, реципієнт первинного повідомлення, який застосовуючи вторинні коди, наділяє текст-повідомлення новими сенсами і створює свій художній текст, який, по суті, є продуктом активної читачької рецепції міфологічного матеріалу, загорнутий в обгортку масової літератури.

У результаті проведеного аналізу робиться висновок про частковий і точковий характер семантичної експлікації міфологічного матеріалу Л. Годе-читачем. Його інтерпретаційний вибір в авторському тексті-рецепції дозволяє виявити світоглядні лакуни у свідомості сучасної людини, проблеми і страхи, які з'являються при спробі заповнити ці лакуни. Наприклад, втрата людиною влади над своїм життям в умовах стрімкого розвитку прогресу, страх кінечності життя і в той же час страх змінити існуючий баланс і кордони між світом живих і мертвих, нівелювання ролі батька у сучасній сім'ї тощо.

Ключові слова: Франція, Лоран Годе, міфологічний текст, рецепція, горизонт читачького сподівання.

Постановка проблеми. Перехідний характер епохи порубіжжя ХХ–ХХІ століть перш за все позначається зміною світосприйняття людини, що миттєво знаходить своє відображення в політологічних, соціологічних, культурологічних, дослідженнях тощо. Художня література, що завжди не лише живо відгукується на зміни в соціокультурному просторі, а часто передбачає, «передчуває» такі зміни, є суспільним дзеркалом доби.

Тектонічні зсуви у літературному процесі намітились вже у 70-их роках ХХ століття і миттєво стали об'єктом спеціальних літературознавчих розвідок. Художній текст сьогодні все частіше стає продуктом споживання для читача, комерціалізація літератури провокує враховувати читачький запит для досягнення успіху твору,

відмова від авторитетності авторської думки спонукає залучати читача до творення сенсів. Надзвичайно актуальними при аналізі текстів художньої літератури стають літературознавчі теорії, які приділяють особливу увагу ролі читача у створенні художнього твору, як то рецептивна естетика В. Ізера і Г. Яусса, рецептивна критика С. Фіша, текстова актуалізація У. Еко та І. Сіттона тощо. Акт комунікації між адресатом (автором) і адресантом (читачем) через повідомлення (текст) та характер читачького відгуку стає все більш перспективним для аналізу, якщо сприймати автора як реципієнта і інтерпретатора літературного спадку попередніх епох, тобто коли можна говорити про діалог культур у сучасному творі сучасної літератури, бо, як зазначав Г. Яусс, «адресат може

зреагувати на художній твір, створивши власний, новий. У комунікативному ланцюгу в історії літератури автор – це водночас «реципієнт», для якого він починає писати. Унаслідок поєднання двох чинників – горизонту сподівань (первинний код), що його передбачає твір, і горизонту досвіду (вторинний код), який виникає завдяки реципієнтові, – зміст твору завжди складається в новий» [6, с. 38].

Європейські письменники порубіжних епох, відчуваючи хливістість культурних надбань попередньої епохи, часто розчаровуючись у етико-естетичних константах своїх попередників, починають активно звертатися до фундаменту культури – античної літератури та міфології як майданчика сенсів, на кому можна будувати щось нове.

В цьому культурному акті комунікації між древньою і новою епохами і формується новий тип мислення, який враховує зміни, розширення «горизонту читацького сповідання» (Г. Яусс, В. Ізер) чи «перекодування соціокультурних кодів» (У. Еко). Таким чином реалізовується суспільна функція літератури, яка полягає в переведенні літературного досвіду читача в горизонт очікування його повсякденного життя, змінюючи при цьому його розуміння світу і таким чином впливаючи на його соціальну поведінку [2].

При детальному аналізі синхронного зрізу французької літератури порубіжжя ХХ–ХХІ століть, можна побачити ті етико-естетичні лакуни у картині світу сучасної людини (письменника як читача), які потребуватимуть заповнення згодом. Відповідно, актуальним і продуктивним для дослідження є аналіз художнього тексту під науковою оптикою «інтерпретаційного вибору» (У. Еко) письменника як читача, який має високу «інтертекстуальну компетенцію» (У. Еко), і «актуалізованого читання» (І. Сіттон) ним текстів попередніх епох. Його твір таким чином стає відповіддю або новин питанням в акті комунікації з первинним повідомленням віддаленого в часі адресанта.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Лоран Годе (*Laurent Gaude*) є сучасним французьким письменником (1972 р. н.), поетом і драматургом, дворазовим переможцем Гонкурівської премії, автором 12 романів і 15 п'єс, автором оповідань для дорослих та дітей. Письменник є представником найновітнішої французької літератури, здебільшого масової, тож, незважаючи на популярність його творів у світі та численні нагороди, науково-критичні розвідки стосовно його творчого доробку майже відсутні, зокрема його роман «Ворота пекла» вперше потрапляє в літературознавчий. Щодо методологічного апарату

дослідження, то ключовими для нас стали роботи німецьких літературознавців, представників Констанської школи В. Ізера, Г. Яусса та праці У. Еко стосовно ролі читача у створенні художнього твору, а також літературно-критичні розвідки Г. Клочека, О. Кеби, В. Смілянської та М. Яценко.

Постановка завдання. Предметом нашого аналізу є реалізація міфів про мандри на той світ (Геракл, Орфей, Тезей, Еней, Одісей) в романі Лорана Годе «Ворота пекла» з точки зору текстової актуалізації певного міфологічного матеріалу, щоб з'ясувати причини такого інтерпретаційного вибору автора.

Виклад основного матеріалу. Рецепція художнього надбання античності почалася вже в епоху самої Античності. Поети наслідували авторитетніших майстрів слова навіть в межах одного поліса. Активна рецепція міфу продовжувалась аж до появи натурфілософії, а римська літературна традиція взагалі формується як продуктивна рецепція грецької літератури в соціокультурному контексті суспільного розвитку латинян. Міфологічний текст як міф, відображений в античному художньому тексті, дає багатий вибір сюжетів, образів, мотивів для всіх майбутніх епох, оскільки він є настільки полі кодованим, що будь-який читач, наділений власним сучасним соціокультурним комплексом кодів, при накладанні і хоча б частковому співпадінні цих кодів може виступити активним реципієнтом і створити новий текст. Міф завжди знайде свого потенційного читача (адресата), і чим вищою є ступінь критичної рецепції, тобто чим більше питань викликає вихідне повідомлення-текст, тим більш вірогідним є поява нового тексту.

Лоран Годе у своєму романі «Ворота пекла» («*La porte des enfers*», 2008) звертається до достатньо поширеного сюжету – подорожі у Потойбіччя. Традиція літературної інтерпретації цілої низки тематично подібних античних міфів почалась уже в епоху самої Античності (елліністично-римський період), була підхоплена Данте і успішно реалізована письменниками ХХ століття (П. Еммануель, Ж. Ануй, Т. Вільямс та інші) та на початку ХХІ століття (П. Клоссовські, Б. Вербер, П. Кіньяр). Інтерпретація ця мала свої особливості залежно від соціокультурного контексту кожного окремого письменника, його потреби актуалізувати певний «фрейм» (У. Еко), лишаючи поза увагою інші, тобто здійснюючи «часткову семантичну експлікацію» (У. Еко).

Дія роману «Ворота пекла» відбувається на півдні Італії, в Неаполі, паралельно у двох часових площинах (минуле (1980 р.) та сьогодення

(2002 р.). В молодій сімейній парі Джуліани та Маттео під час вуличної стрілянини трагічно і випадково гине син Піппо. Вбита горем дружина просить чоловіка помститися за смерть дитини чи повернути їй малюка. Маттео, в якого не вистачило хоробрості вбити винуватців смерті сина, втрачає дружину і наважується на самогубство. Проте випадкова зустріч у барі з повією-трансвеститом Грейс, священником Мадзеротті та професором-невдахою змінює його плани. Він стає одержимим ідеєю спуститися у потойбічний світ, щоб ще раз побачити Піппо і вибачитись перед ним за те, що не вберіг.

У супроводі дано Мадзеротті Маттео спускається у Потойбіччя і викрадає сина, проте сам вимушений залишитись там. Після повернення Піппо і донна Мадзеротті у світ живих у Неаполі починається страшний землетрус, який забирає тисячі життів. Хлопчик, коли стає дорослим, мстить за своє вбивство і теж планує здійснити подорож у Потойбіччя за батьком, який колись повернув його до життя. Це основна сюжетна лінія роману.

Отже, спробуємо розглянути цей текст – акт комунікації – з точки зору рецепції первинного повідомлення – міфу – читачем Лораном Годе. Антична міфологія у цьому випадку виступає адресантом, автором, носієм первинного коду повідомлення. Повідомлення – це текст, міф, реалізований в усьому багатоманітті давньогрецької і римської літератури. Лоран Годе виступає адресатом первинного повідомлення, носієм вторинного коду, реципієнтом повідомлення, а продуктом його активної читацької рецепції є новий текст – роман «Ворота Пекла».

У горизонті читацького сподівання, сформованого соціокультурним контекстом, що спитається на певні ідеологічні переконання, є ціла низка питань, які стосуються природи смерті, страху перед нею, пошуків нових ціннісних орієнтирів у ситуації кризи християнства і стрімкого науково-технічного прогресу. Письменник володіє ґрунтовною «інтертекстуальною енциклопедією» (У. Еко) знань, яка не була передбачена адресантом повідомлення (зворотне часто спостерігається у сучасних текстах). Він читає античні міфи про подорожі у Потойбіччя з надією задовольнити свій горизонт читацького сподівання, що зазвичай відбувається при повному співпадінні кодів, які використовуються адресатом і адресантом для декодування сенсів. Одисей та Еней спустилися в Царство Аїда для отримання певної

інформації та без перешкод повернулися назад. Тезей та Пірифій, прагнучи вкрати Персифону у володаря Підземного Царства, грають у небезпечні ігри зі смертю і втрачають своє життя. Орфей, який не може примиритися з випадковою і раптовою смертю Еврідіки, спускається в Аїд, щоб «випросити» її у богів (і це йому вдається), але через свою нетерплячість знову втрачає кохану. Геракл – єдиний, кому вдалося повернути з того світу відразу трьох людей (Тезей, Пірифія та Алкесту) – від самого початку переслідує зовсім іншу мету (забрати звідти пекельного пса Цербера) [4]. Жоден з цих міфів не виправдовує сподівання Годе-читача. Соціокультурні коди адресанта і адресата починають резонувати. Задана адресантом пресу позиція про те, що можливою є подорож живих у потойбіччя, входить у горизонт сподівань адресата, але те, що всі подорожні сподіваються на волю богів, є для нього чужим і незрозумілим кодом. Первинне повідомлення було адресоване зовсім іншому читачеві, тобто мало іншу «модель можливого читача» (У. Еко), який знаходився в одному соціокультурному контексті з адресантом/адресантами. Активна рецепція спонукає Годе-читача до «зустрічних ініціатив» (У. Еко) при прочитанні вихідного повідомлення і вже у власному тексті-повідомленні пропонувати свої гіпотези вирішення конфлікту. У час техноцентризму, коли людина майже повністю залежна від машин і боїться, що саме вони стануть причиною загибелі людства, вона відчайдушно прагне поверненням до антропоцентризму і гуманізму, де вона сама визначає своє теперішнє і майбутнє і може все.

Таким чином, в романі Лорана Годе оприявлюється одна з лакун у картині світу людини порубіжжя ХХ–ХХІ століть – пошук свого місця у світі і спроба повернути собі головну роль і контроль. Тому його герой Маттео не чекає чийось дозволів, а сам приймає рішення, йде і забирає сина з того світу: *«J'ai tant souhaité mourir à sa place. C'est ce qu'il advient aujourd'hui. Je suis sur le trottoir du vicolo della Pace et je meurs à sa place, en plein soleil, au milieu des cris apeurés des passants. C'est bien. J'insulte cette mort idiote mais je bénis le sort de m'avoir frappé moi plutôt que mon fils»* [1, с. 130].

Наступний фрейм, що спонукає Годе-читача до активної рецепції, полягає в тому, що нікому не вдається у Потойбіччі досягти своєї мети – врятувати передчасно померлу людину з «обіймів» Аїда. В горизонті читацького сподівання

Л. Годе такий результат неможливий, оскільки він вже зробив власні передбачувальні гіпотези, відповідно до яких фінал має бути позитивним («*Il pensa à tout cela mais aucune terreur ne s'empara de lui. Il avait réussi. Son fils était vivant, à nouveau. Il sourit avec la pâleur d'un fiévreux*» [1, с. 131]), і герой має виконати місію. Сьогодні, в епоху споживацтва, людина відчайдушно потребує героїв, здатних на жертвоні вчинки. Тому, в його інтерпретації міфологічного сюжету про Орфея та Еврідіку, Маттео-Орфею вдається повернути до життя Піппо-Екрідіку. (Цей античний міф ми беремо за первинне повідомлення через найбільше співпадіння первинного (адресанта) та вторинного (реципієнта) кодів).

Таким чином, реципієнт використовує весь арсенал античних текстів на міфологічну тематику, здійснюючи точкову, часткову експлікацію різноманітних міфів про подорожі у Потойбіччя. З міфу про Орфея і Еврідіку та про Тезея і Пірифія від бере мотив подорожі, з міфів про подвиг Геракла – вдале визволення з Царства Аїда, з міфів про Тантала, Сізіфа, Тітія, Орфея та інших – невідворотність покарання за небезпечні загравання зі смертю. Як зазначав В. Ізер, «читання входить до нашої пам'яті і з часом затирається. Пізніше воно може знову відновитися і налаштуватися на різний тон, в результаті чого читач спроможний розвивати непередбачувані до того моменту зв'язки. Відновлена пам'ять, однак, не може ніколи знову набувати оригінальної форми, оскільки це б означало, що пам'ять і перцепція ідентичні, а це, очевидно, не так. Новий фон просвітлює аспекти того, що ми запам'ятали, а це освітлює новий фон і спричинює складніші антиципації. Отже, встановлюючи ці взаємодії між минулим, теперішнім і майбутнім, читач, по суті, змушує текст виявляти свою потенційну різноманітність зв'язків» [3, с. 265–266].

Вже в процесі еволюції міфологічної свідомості у давнину відбувалося постійне зіткнення старих і нових світоглядних моделей (при переході від теоцентризму до героїчного антропоцентризму, коли герой насмілювався протистояти богам, його завжди чекало покарання). Так і Годе читач у своєму новому тексті, «повернувши» Піппо з того світу, до кінця не зміг позбутися упреджень (як християнських, так і архаїчніших). За воскресіння Піппо, за зухвалість звичайної людини і сам Маттео (він не зміг вибратись із Потойбіччя), і все населення Півдня Італії понесло покарання. Піппо, подорослішавши і згадуючи про ту трагедію, яка відбулася в день його

другого народження, змушений був нести тягар провини: «*...la mort ait voulu répondre à notre offense ? Ce jour-là, elle a secoué la terre de toute sa rage. Elle a avalé des milliers d'hommes, de femmes et d'enfants, des familles entières surprises en une seconde par l'éboulement d'un toit ou d'une paroi. Je sais que c'était à cause de moi. La mort voulait répondre à notre affront et mordre dans le courage de ces petits hommes qui avaient osé la défier. Elle a grondé*» [1, с. 73]; «*Je suis né cette nuit-là, moi, de ma deuxième naissance, tandis que tant de gens périssaient*» [1, с. 73]; «*J'ai la poussière des morts en moi*» [1, с. 74]. Це зближує історію Піппо і Маттео з міфом про Деметру і Персифону. Ті ж родинні зв'язки, порушення рівноваги і кордонів між світами живих і мертвих (жива Персифона опиняється в царстві Аїда, живий Маттео спускається у світ мертвих), покарання людству за це (Деметра так тужила за дочкою, що земля перестала родити і люди помирили тисячами). Можливо, з цього міфу теж могла бути взята часткова семантична експлікація.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз комунікативного акту античності і сучасності підтвердив, що література не є втечею від дійсності або її підміною, навіть у випадку вигадки у художній оповіді. Це завжди реакція на оточуючу дійсність і її художня осмислення. Мовою такого осмислення часто стає міф як універсальна мова, зрозуміла кожному. В різні епохи продуктивними для активної рецепції письменниками були різні міфи, або навіть різні аспекти одного і того самого міфу, в залежності від соціокультурного контексту доби письменника-реципієнта, найбільш хвилюючих та лякаючих людство проблем. В. Ізер, німецький літературознавець і теоретик рецептивної естетики, називав літературу спадкоємицею міфу, а її головною функцією вважав пом'якшення первісних страхів за допомогою образів. Відповідно, художня література, послуговуючись міфологічним матеріалом, актуалізуючи на текстовому рівні ті чи інші міфологічні сюжети, образи, мотиви тощо, вказує нам на темні плями у нашій картині світу, на прірву між доступним і недоступним – тим, що лишається за межами соціальних і філософських систем осмислення світу. Аналізуючи сучасну художню літературу в її синхронії, систематизуючи її провідні теми, мотиви та образи, ми тим самим можемо спробувати окреслити коло основних страхів, з якими в даний час бореться людство, а також шляхи їхнього подолання, які поки що можливі лише в уяві.

Список літератури:

1. Gaude L. La Porte des Enfers, Actes Sud, 2008. 172 p.
2. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів. Львів: Літопис, 2004. 652 с.
3. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. Центр гуманіт. дослідж., Наук. т-во ім. Шевченка; за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 261–277.
4. Словник античної мітології / Упоряд. Козовик І. Я., Пономарів О.Д. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. 312 с.
5. Яусс Г. Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. Центр гуманіт. дослідж., Наук. т-во ім. Шевченка; за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 278–307.
6. Яусс Г. Р. Рецептвна естетика й літературна комунікація. *Слово і Час.* 2007 № 6, С. 37–46.

Semenets O. S. SPECIFICITY OF THE READER'S RECEPTION OF A MYTHOLOGICAL TEXT IN LAURENT GAUDÉ'S NOVEL "HELL'S GATE"

The article is devoted to the analysis of the novel «Hell's Gate» (2008) by the modern French writer, poet, and playwright, Laurent Gaude, who was born in 1972 and has won two Goncourt prizes. The analysis focuses on the textual actualization of the mythological text within the novel, exploring how it realizes the dialogue between the cultural epochs of antiquity and modernity. Shifting the focus of literary analysis from the author to the reader has been prominent feature of literary studies since the 1970s. The scientific theories of H. Jauss, W. Iser, S. Fish, U. Eco, Y. Citton, and others offer a comprehensive toolkit for examining both modern and classical works of art from a different perspective. From this prospective literary standpoint of the analysis of the author-text-reader triptych, we focus on the personality of the writer as a reader of ancient texts. This allows us to analyze the nature of the communicative act between antiquity and the present in the reader's consciousness of Laurent Gaude and actualize the problems of the modern world that are raised by means of the appeal to mythological material. In this act of communication, the sender of the message becomes antiquity, which, using certain primary codes, leaves the horizon of the reader's expectation partially open. The message itself is the texts of ancient myths in the literary interpretation of ancient authors, and the addressee of the message is Laurent Gaude, the reader, the recipient of the primary message. Gaude, using secondary codes, endows the text-message with new meanings and creates its artistic text. This artistic text is, in fact, the product of active reader reception of mythological material integrated into popular literature. As a result of the conducted analysis, a conclusion is made about the partial and precise nature of the semantic explication of the mythological material by L. Gaude as a reader. His interpretive choice in the author's text-reception allows us to reveal worldview gaps in the consciousness of a modern person and the problems and fears that appear when trying to fill these gaps. For example, a person's loss of power over his life in conditions of rapid development of progress, the fear of the finitude of life and at the same time the fear of changing the existing balance and boundaries between the world of the living and the dead, the leveling of the father's role in the modern family, etc.

Key words: France, Laurent Gaude, mythological text, reception, reader's expectations.